

Aneta Wolna-Samulak

Sanktuaria maryjne w Polsce jako cel turystyki pielgrzymkowej : studium na przykładzie sanktuarium w Licheniu Starym i Gietrzwałdzie

Ekonomiczne Problemy Usług nr 66, 383-390

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANETA WOLNA-SAMULAK

Uniwersytet Szczeciński

**SANKTUARIA MARYJNE W POLSCE JAKO CEL TURYSTYKI PIELGRZYMKOWEJ.
STUDIUM NA PRZYKŁADZIE SANKTUARIUM W LICHENIU STARYM
I GIETRZWAŁDZIE**

Wstęp

Pielgrzymka jest jednym z najstarszych zjawisk w religijnej kulturze i występuje we wszystkich głównych religiach świata, m.in. w: buddyzmie, hinduizmie, islamie, judaizmie i chrześcijaństwie¹. Zjawisko pielgrzymowania do miejsc świętych przyjmuje w dzisiejszych czasach nową, masową formę, jaką jest turystyka pielgrzymkowa będąca częścią turystyki religijnej. Głównym celem turystyki pielgrzymkowej jest pielgrzymowanie do miejsc świętych.

Sanktuaria jako ośrodki kultu i miejsca święte należą do kulturowego i duchowego dziedzictwa polskiego narodu. Sanktuaria mają ogromną siłę oddziaływania i przyciągania pielgrzymów, a także turystów krajowych i zagranicznych. Ze względu na przedmiot kultu wyróżnia się: sanktuaria maryjne, sanktuaria pańskie i sanktuaria związane z kultem świętych². Szczególne miejsce w wędrówce pielgrzymów do tych miejsc zajmują sanktuaria maryjne będące elementem kultu religijnego Matki Boskiej.

¹ N. Collins-Kreiner, N. Kreiner, *Pilgrimage tourism in the Holy Land: The behavioural characteristics of Christian pilgrims*, *GeoJournal* 2000, nr 1, s. 55.

² http://www.naukowy.pl/encyklopedia/Turystyka_pielgrzymkowa, (01.12.2010).

1. Pielgrzymka i turystyka pielgrzymkowa

„Jednym z rodzajów wędrówki podejmowanej w celach religijnych jest pielgrzymka, której kulminacją są odwiedziny w świętym miejscu³. Pielgrzymka to zbiorowa lub indywidualna wędrówka o charakterze sakralnym, której misją jest oddanie czci Bogu oraz pozyskanie łask w życiu doczesnym i przyszłym. (...) Samo nawiedzenie miejsca świętego, jego zwiedzanie nie jest jeszcze pielgrzymką, gdyż pielgrzymka wymaga zdecydowania się na trud dotarcia do celu, intencji oraz wykonywania czynności kultowych w drodze i w sanktuarium. Pielgrzymka powinna wywoływać uczucia religijne wysokiej jakości i dążenie do duchowej przemiany”⁴.

Proces różnicowania pielgrzymek doprowadził do ich następującego podziału⁵:

- wotywnie (organizowane w rocznicę cudownej interwencji świętej osoby lub w jej święto);
- stanowe (tworzone przez członków danej grupy wiekowej lub społecznej);
- zawodowe (organizowane przez poszczególne grupy cechowe, zawodowe);
- brackie (odbywane przez członków bractw i ruchów religijnych);
- narodowe (z przedstawicielami władz państwa i hierarchii Kościoła w intencji pomyślności państwa);
- specjalne (chorych, inwalidów, bezrobotnych itp.).

Ze względu na sposób podróżowania współczesne pielgrzymki dzielą się na:

- piesze,
- kolejowe,
- autokarowe,
- rowerowe,
- lotnicze.

Ze względu na organizację i sposób ich odbywania można wyróżnić następujące pielgrzymki:

- uroczyste (najczęściej piesze, organizowane przez parafię, którym towarzyszy oprawa muzyczna i elementy religijno-folklorystyczne);
- zwyczajne (głównie autokarowe, pozbawione zewnętrznych elementów religijno-folklorystycznych, mogą być prowadzone przez przewodnika świeckiego);
- prywatne (indywidualne).

Rzeczywistym aspektem pielgrzymowania jest pokonanie przestrzeni, które obejmuje fazę wyjścia, drogę i dojście do celu. Pielgrzymowanie nie może charak-

³ A. Jackowski, *Zarys geografii pielgrzymek*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 1999, MVI, „Prace Geograficzne”, z. 85, za: J. Czerwiński, *Podstawy turystyki*, Seria Wydawnicza Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy, Legnica 2007.

⁴ <http://www.opoka.org.pl/varia/msze/pielgrzym.html>, (16.11.2010).

⁵ Ibidem.

teryzować się liczbą pokonanych kilometrów, lecz podjętym przez pielgrzymów w trakcie drogi trudem, intencjami oraz czynnościami religijnymi⁶.

Rozwój zjawiska pielgrzymowania spowodował wykształcenie się charakterystycznego rodzaju turystyki, jakim jest turystyka pielgrzymkowa. Celem turystyki pielgrzymkowej są miejsca kultu religijnego, uczestnictwo w obrzędach religijnych oraz obcowanie z zabytkami sztuki sakralnej⁷. Przykładem turystyki pielgrzymkowej są spotkania z autorytetami i osobistościami reprezentującymi Kościół, np. gromadzące rzesze pielgrzymów podczas wizyty Ojca Świętego, pielgrzymki do sanktuariów maryjnych w Polsce i na świecie oraz pielgrzymki do obiektów sakralnych, takich jak np. cerkwie, kościoły, synagogi.

Turystykę pielgrzymkową można zakwalifikować do najstarszych form turystyki. W przeszłości motywy religijne stanowiły sens pielgrzymki, natomiast dzisiaj, obok motywu typowo religijnego, pojawiają się również inne, takie jak: poznawcze, kulturowe, rekreacyjne. Motywy pielgrzymowania można podzielić na trzy podstawowe grupy:

- wynikające tylko z powodów religijnych;
- wynikające z powodów religijno-poznawczych;
- inne, które zachęcają pielgrzymujących do udania się do miejsc pielgrzymowania, np. motywy poznawcze, wypoczynkowe⁸.

Uczestnikami turystyki pielgrzymkowej są turyści (pielgrzymi) mający określone potrzeby związane z uprawianiem turystyki oraz specyficzne potrzeby związane z aspektami religijnymi⁹. Pielgrzymem (pątnikiem) może zostać każdy, kto ma ochotę wędrować do miejsc świętych, miejsc kultu¹⁰. Wśród pielgrzymek wyróżnia się indywidualne lub zbiorowe wędrowki oraz wyjazdy organizowane przez parafie i biura podróży.

Standardowy program pielgrzymkowy oferowany przez biura turystyczno-pielgrzymkowe łączy w sobie to, co służy zaspokojeniu potrzeb duchowych, z tym co piękne i warte poznania (czyli historia, sztuka, kultura, przyroda). Najistotniejsze są oczywiście przeżycia religijne wynikające z nawiedzania miejsc świętych, lecz

⁶ M. Osuchowska, T.A. Łabuz, *Turystyka religijna i pielgrzymkowa w Polsce jako promocja wartości religijnych*, w: *Problemy turystyki i rekreacji*, t. 2, red. M. Dutkowski, Oficyna In Plus, Szczecin 2009, s. 90.

⁷ T. Jędrusiak, *Turystyka kulturowa*, Polskie Wyd. Ekonomiczne, Warszawa 2008, s. 85.

⁸ A. Kozłowski, *Turystyka pielgrzymkowa w Polsce, aktualny stan i perspektywy rozwoju. Działalność Polskiej Organizacji Turystycznej w tym zakresie*, w: *Turystyka religijno-pielgrzymkowa*, Zbiór materiałów pokonferencyjnych, Gdańsk 8–9 września 2005, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku, Gdańsk 2005, s. 145.

⁹ A. Panasiuk, *Koncepcja produktu turystyki pielgrzymkowej*, w: *Turystyka religijna*, red. Z. Kroplewski, A. Panasiuk, Uniwersytet Szczeciński, Rozprawy i Studia, t. 765, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2010, s. 369–370.

¹⁰ http://www.e-konferencje.pl/artukul_turystyka_pielgrzymkowa-w-polsce--225.html, (15.11.2010).

ten cel jest także „obudowany” elementami charakterystycznymi dla zwykłej turystyki (tj. np. transport, zakwaterowanie, wyżywienie, ubezpieczenie). Ważnym składnikiem, bez którego pielgrzymka nie mogłaby istnieć, jest opieka duchowa (obecność księdza, biskupa, kardynała czy papieża) i możliwość uczestniczenia we mszy świętej, nabożeństwie. Niezbędna jest też obecność odpowiednio przygotowanego pod względem turystycznym, archeologicznym, historycznym i teologicznym pilota.

Dzisiejsze pielgrzymki znacznie różnią się od tych, organizowanych w przeszłości. Obecnie pielgrzymka to profesjonalny produkt *all inclusive*. Parafie, przygotowując tego typu wyjazdy, coraz częściej korzystają z pełnych albo określonych świadczeń ze strony biur pielgrzymkowych lub turystycznych¹¹.

2. Wyjazdy pielgrzymkowe do sanktuariów maryjnych w Polsce

Jednym z najważniejszych i niezwykłych przejawów kultu maryjnego były i są sanktuaria oraz organizowane do nich pielgrzymki¹². To, czym jest sanktuarium, określa Kodeks Prawa Kanonicznego, zgodnie z którym „przez sanktuarium rozumie się kościół lub inne miejsce święte, do którego – za aprobatą ordynariusza miejscowego – pielgrzymują liczni wierni, z powodu szczególnej pobożności”¹³. Według innej definicji, sanktuarium to miejsce nadzwyczajnego kultu związanego ze zjawiskiem nadprzyrodzonym, relikwiami czy cudownym obrazem. Do sanktuarium ściągają pielgrzymi, aby odczuwalnie zjednoczyć się z Bogiem, wyprosić sobie łaski, miłosierdzie i przebaczenie, a także złożyć hołd i dziękczynienie¹⁴.

W Polsce, podobnie jak w całym Kościele katolickim, większość sanktuariów (ponad 85%) związana jest z kultem maryjnym¹⁵. Kult maryjny to ogół form, w jakich chrześcijanie okazują swój stosunek do Najświętszej Maryi Panny, a jednym z elementów tego kultu jest między innymi pielgrzymowanie do sanktuariów maryjnych¹⁶.

Kult maryjny odgrywał istotną rolę w dziejach narodu polskiego właściwie od momentu przyjęcia przez Polskę chrztu świętego w 966 roku. Jednak dopiero po ogłoszeniu przez króla Jana Kazimierza Matki Boskiej Królową Polski (śluby lwowskie Jana Kazimierza 1 kwietnia 1656 r.) i koronacji obrazu jasnogórskiego w 1717 roku kult maryjny i związane z nim pielgrzymki nasiliły się, przybierając

¹¹ *Produkt bardzo wymagający*, „Wiadomości Turystyczne” 2009, nr 13, s. 10.

¹² <http://www.opoka.org.pl/varia/msze/pielgrzym.html>, (16.11.2010).

¹³ <http://archidiecezja.lodz.pl/prawo.html>, (17.11.2010).

¹⁴ <http://www.diecezja.kalisz.pl/Archiwum/Sanktuaria.htm>, (17.11.2010).

¹⁵ <http://www.diecezja.kalisz.pl/Archiwum/Sanktuaria.htm>, (17.11.2010).

¹⁶ <http://www.kultmaryjny.pl>, (01.12.2010).

charakter państwowy i narodowy. Powyższe wydarzenie spowodowało, że uwielbienie maryjne jednoznacznie kojarzyło się tylko z Matką Boską Częstochowską, a Jasną Górę uznano za duchową stolicę Polski.

Powstawanie sanktuariów maryjnych związane było i jest najczęściej z wydarzeniami określanymi jako cudowne i nadzwyczajne, takimi jak:

- objawienie się Matki Boskiej w danym miejscu;
- wola wyrażona przez Matkę Boską osobie w czasie snu lub wizji;
- cudowne znalezienie wizerunku maryjnego;
- niezwykle symptomy dane przez obrazy, figurki (tj. łzawienie, krwawienie);
- cudowne wydarzenia przypisane Matce Boskiej (uzdrowienia osoby, uratowanie od pożaru, zarazy, wojny itp.);
- ocalenie wizerunku Matki Boskiej (od profanacji, z pożaru, podczas działań wojennych)¹⁷.

Ze względu na zasięg geograficzny i administracyjny sanktuaria można podzielić na:

- lokalne (parafialne),
- regionalne (diecezjalne),
- ponadregionalne,
- krajowe (narodowe),
- międzynarodowe¹⁸.

W Polsce znajduje się ponad 800 sanktuariów, z czego 700 stanowią sanktuaria maryjne. Są to miejsca szczególnie bliskie sercu pielgrzymów i będące celem ich wędrówki. Najczęściej odwiedzane przez pielgrzymów z Polski, jak i z zagranicy jest Sanktuarium Najświętszej Maryi Panny Jasnogórskiej¹⁹. Jasna Góra w Częstochowie to główne centrum pielgrzymkowe Polski o randze międzynarodowej, zaliczanej – obok Lourdes we Francji, Fátimy w Portugalii i Guadalupe w Meksyku – do najważniejszych sanktuariów maryjnych świata. Corocznie na Jasną Górę przybywa prawie cztery miliony wiernych²⁰. Kolejnymi najliczniej odwiedzanymi ośrodkami są: Łagiewniki, Licheń i Kalwaria Zebrzydowska²¹.

¹⁷ <http://www.opoka.org.pl/varia/msze/pielgrzym.html> (16.11.2010)

¹⁸ M. Osuchowska, T. A. Łabuz, *Turystyka religijna i pielgrzymkowa w Polsce...*, op. cit., s. 90–91.

¹⁹ http://www.tur-info.pl/p/ak_id,11348,,polska_turystyka_pielgrzymkowa,w_polsce.html (16.11.2010).

²⁰ <http://www.opoka.org.pl/varia/msze/pielgrzym.html> (16.11.2010).

²¹ http://www.tur-info.pl/p/ak_id,11348,,polska_turystyka_pielgrzymkowa,w_polsce.html (16.11.2010).

3. Turystyka pielgrzymkowa na przykładzie Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej Królowej Polski w Licheniu Starym i Sanktuarium Matki Bożej Gietrzwałdzkiej

Stary Licheń leży w pobliżu Konina. Ta niewielka miejscowość słynie dzisiaj z sanktuarium maryjnego, do którego rocznie dociera blisko dwa miliony pielgrzymów, by pomodlić się i zobaczyć największą w kraju i siódmą pod względem wielkości bazylikę w Europie. Świątynia w Licheniu powstała w latach 1994–2004 dzięki ofiarności pielgrzymów. Na całość sanktuarium składa się: bazylika, Golgota i Droga Krzyżowa, kaplica Świętego Krzyża z krucyfiksem oraz cudowne źródło, z którego woda jest wymownym symbolicznym darem i posiada właściwości fizycznego uzdrawiania.

Bazylika zbudowana jest na planie krzyża, składa się z części głównej, dzwonnicy, wieży oraz trzech portyków. We wnętrzu znajdują się liczne kaplice poświęcone świętym i błogosławionym. Chlubą licheńskiej świątyni są organy oraz największy w Polsce dzwon (średnica 3,12 m, wysokość 4,40 m, waga 14,7 t). Świątynia Matki Bożej Licheńskiej, wkomponowana w otaczający ją krajobraz, jest niezwykle okazała. Zgodnie z zamysłem architektonicznym odwołuje się ona do symboliki złotego, falującego łańcuchoży, który widoczny jest w wielu elementach tej budowli.

Słynący z cudów wizerunek Matki Bożej Licheńskiej znajduje się w głównym ołtarzu bazyliki mniejszej. Obraz ukazuje pełną smutku Najświętszą Maryję Pannę.

W centralnej części sanktuarium wznosi się kamienna góra – Golgota. To wybudowane z betonu i kamieni 25-metrowe wzniesienie zwieńczone krzyżem posiada labirynt przejść, groty, kapliczki, figury i płaskorzeźby oraz stacje Drogi Krzyżowej. Droga Krzyżowa jest miejscem często odwiedzanym przez licheńskich pielgrzymów, gdyż podczas jej pokonywania pątnicy spotykają się z cierpiącym Chrystusem i jego Bolesną Matką, a także otrzymują pokutę i przebaczenie.

W licheńskim sanktuarium na strudzonych pątników czekają dwa domy pielgrzyma: Arka i Betania. Arka dysponuje 188 pokojami z łazienkami i prysznicem (pokoje są 1-, 2-, 3-, 4-, 5-, 6-, 7- i 10-osobowe). Łącznie Arka dysponuje 747 miejscami noclegowymi. Betania posiada 512 miejsc noclegowych w pokojach 2-, 3-, 4-, 5- i 6-osobowych. Sanktuarium oferuje także wiele miejsc, w których można zatrzymać się na posiłek. Funkcjonujące przy sanktuarium Biuro Obsługi Pielgrzyma służy pomocą i udziela szczegółowych informacji na temat: mszy świętej, nabożeństw, rekolekcji, koncertów organowych, zwiedzania sanktuarium, noclegów, wyżywienia, wydarzeń patriotycznych i kulturalnych dla osób indywidualnych i grup pielgrzymów²².

²² <http://www.lichen.pl>, (17.11.2010).

Sanktuarium Matki Bożej Gietrzwałdzkiej położone jest wśród warmińskich lasów między Ostródą i Olsztynem. Od 1945 roku w sanktuarium posługują kanonicy Regularni Laterańscy wywodzący się z najstarszego na świecie zakonu kapłańskiego założonego przez świętego Augustyna.

Historia sanktuarium w Gietrzwałdzie jest długa, a samo miejsce stało się popularne dzięki obrazowi przedstawiającemu Matkę Boską Gietrzwałdzką podtrzymującą lewą ręką Dzieciątka Jezus oraz dzięki objawieniom Matki Bożej, które trwały od 27 czerwca do 16 września 1877 roku. Przedmiotem tych objawień było m.in. Niepokalane Poczęcie NMP, prośby o codzienne odmawianie różańca, uwolnienie Kościoła od prześladowań i obsadzenie osieroconych parafii diecezji warmińskiej kapłanami. Głównymi wizjonerkami były dwie nastoletnie wówczas dziewczynki: Justyna i Basia.

Opisane objawienia to jedyne w Polsce przykłady objawień zatwierdzone przez Kościół urzędowym dekretem. Na całym świecie jest tylko 11 takich miejsc. W związku z tymi wydarzeniami przybywają tu liczne pielgrzymki pątników z Polski, a także z Czech, Włoch czy Francji.

Pielgrzymi przybywający do Gietrzwałdu mogą skorzystać z noclegu i wyżywienia w znajdujących się tutaj obiektach, takich jak: Dom Pielgrzyma im. Jana Pawła II (w którym dodatkowo znajduje się kaplica służąca pielgrzymom do uczestniczenia we mszy św. lub indywidualnej modlitwy oraz sala konferencyjna mogąca pomieścić 40 osób), Dom im. s. Barbary Samulowskiej (znajdują się tutaj trzy pokoje jednoosobowe i dwa pokoje dwuosobowe o podwyższonym standardzie, przeznaczone dla bardziej wymagających pielgrzymów. W domu mieści się również malutka kapliczka z Najświętszym Sakramentem). Na pielgrzymów czeka też Ośrodek Wypoczynkowo-Szkoleniowy Fundacji Przyjaciół Sanktuarium MBG, który dysponuje 50 miejscami noclegowymi w pokojach 1-, 2-, i 4-osobowych²³.

Podsumowanie

Ze względu na brak konkretnych danych nie można jednoznacznie podać faktycznej liczby sanktuariów maryjnych w Polsce. Każda archidiecezja i diecezja w Polsce skupia w swej strukturze kilka, a nawet kilkanaście z nich. Brakuje również, z małymi wyjątkami, rzeczywistych danych dotyczących ruchu pielgrzymkowego w Polsce. Prawdopodobnie luka ta jest spowodowana faktem, że motywy religijne czy pielgrzymkowe są jednym z ostatnich celów podróży turystów, a ich liczba jest znikoma w porównaniu z innymi motywami, np. wypoczynkowymi. Podaje się, że rocznie w migracjach pielgrzymkowych uczestniczy od pięciu do

²³ <http://www.sanktuariummaryjne.pl>, (27.01.2011).

siedmiu milionów osób²⁴. Pielgrzymów-turystów z roku na rok przybywa, a turystyka pielgrzymkowa rozwija się. W Licheniu i Gietrzwałdzie miejsce kultu obejmuje bazylikę oraz przyległe do niej obiekty o charakterze sakralnym. W pracy celowo przytoczono przykład Lichenia i Gietrzwałdu jako kontrast pomiędzy dwoma miejscami tego samego hołdu maryjnego, ale zupełnie innego sposobu przedstawienia jego kultywowania. Przykłady Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej Królowej Polski w Licheniu Starym i sanktuarium Matki Bożej Gietrzwałdzkiej pokazują, że sanktuaria maryjne w Polsce stanowią istotny element kultu i ważny motyw podróŜowania pielgrzymów. Dodać naleŜy, że sanktuarium to nie tylko budowla, lecz całościowy sposób działania ludzi i odpowiednia infrastruktura miejsca docelowego (w postaci bazy noclegowej, żywienia, towarzyszącej) przyczyniająca się do rozwoju turystyki pielgrzymkowej w Polsce.

MARY'S SANCTUARY IN POLAND AS A PURPOSE OF PILGRIMAGE TOURISM. STUDY ON THE EXAMPLE OF THE SANCTUARY IN LICHEŃ STARY AND GIRTRZWAŁD

Summary

Pilgrimage is one of the well-know phenomena in religious culture and exists in all the main religions of the world. In our times effect of pilgrimage to the holy places is accepted as a new, mass form which is the pilgrimage tourism. Pilgrimage tourism is a part of religious tourism. The goal of pilgrimage tourism are places of religious cult, participation in the religious ceremony's and also communion with historical monuments of sacred art. Participants of pilgrimage are tourists-pilgrims who have special needs gathered with touristic rights and also specific needs with religious aspect.

Among pilgrimage you can mark out individual or multiple hiking and journey's organized by parish and travel agencies. One of the most important and unusual display of Mary's cult have been and still are sanctuary's. In Poland there are least 800 of sanctuaries, from which 700 are Mary's sanctuary's. Mostly and numerous visited by the pilgrims from the country and abroad sanctuaries in Poland are: Jasna Góra in Częstochowa, Łagiewniki, Licheń and Kalwaria Zebrzydowska.

Translated by Anna Wolna-Samulak

²⁴ *Turystyka*, red. W. Kurek, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 298.